

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מכאן ואילך חטה אזנך לשמוע
דברי חכמים

הלכה

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

פרשת מקץ – חנוכה תשפ"ה

שנה כ"ז – קובץ ט' [תתק"ד]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת מקץ - חנוכה

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

הנה שאלות רבות מתעוררות בענין זמני ההדלקה בג"ח ואבאר את עיקרי הדברים וסדר הקדימה לענ"ד.

תניא (שבת כ"א ע"ב) "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק". ונחלקו הראשונים בביאור מ"ש משתשקע חמה, האם הכונה לתחילת שקיעה או לסופה דהיינו צאת הכוכבים. בלשון הרמב"ם (בפ"ד ה"ה) משמע דהכונה לתחילת השקיעה דכתב "עם שקיעתה", אך הטור כתב (בסי' תרע"ב) להדיא דיש להדליק בסוף השקיעה דהיינו צאת הכוכבים, וכ"כ השו"ע (שם ס"א), ומדברי הבית יוסף משמע שכך פירש גם את כונת הרמב"ם עי"ש. אמנם הגר"א הכריע כשיטת הראשונים דיש להדליק עם השקיעה ולא לאחר צאה"כ וכ"כ הפרי חדש, אך בערוך השלחן (שם סעיף ד') כתב שרוב העולם נוהגין כדעת השלחן ערוך להדליק בצאת הכוכבים, והדברים ידועים ונהרא נהרא ופשטיה.

וגם בזמנינו יש מנהגים שונים, אמנם חידוש נהג החזו"א שהדליק כעשרים דקות לאחר השקיעה אף שעדיין אין זה זמן מוחלט של צאה"כ ונימק מנהגו באמרו שרגא בטיהרא מאי אהני, וכך נהג הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל בארה"ב, ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ק"א אות ו') כתב דיש להדליק כעשר דקות לאחר השקיעה, והצד השווה שבהם שאיחרו קצת לאחר השקיעה.

והנה אף שנקטו האחרונים שדעת הגר"א דיש להדליק בשעת השקיעה, וזאת עפ"י דבריו בבהגר"א (סימן תרע"ב סק"ב), באמת אין זה ברור כלל. דהנה כתוב במעשה רב (אות רל"ה) "זמן הדלקת נר חנוכה משתשקע החמה קודם צאת הכוכבים על כן מדליקין קודם תפילת מעריב".

ומלשון זה מוכח להדיא דאין להדליק עם תחילת השקיעה, אלא לאחר השקיעה לפני צאת הכוכבים, ומשו"כ יש להדליק קודם תפילת מעריב. וכך פירש את לשון הגמ' משתשקע החמה, דהיינו זמן מה לאחר השקיעה. וכך כתב והעיד בח"א (כלל קנ"ד) שהגר"א הדליק נ"ח קודם תפילת ערבית.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ויסוד הדבר נראה דאין זמן הדלקת נר חנוכה תלוי בדיני היום ולילה כשאר המצוות וההלכות התלויות ביום ולילה כגון כניסת ויציאת השבת, דין תפילה וקר"ש וכדו'. דנר חנוכה מדרבנן ותיקנו להדליק בתחילת זמן פרסומי ניסא, וכיון דבשעת השקיעה עדיין יש אור ושרגא בטיהרא מאי אהני אין זה זמן ההדלקה. אך ככל שמתקרב צאת הכוכבים והחשך מכסה את השמים והנרות מאירים את העלטה זה זמן נר חנוכה אף לפני צאת הכוכבים. ועוד דרצון חכמים דבשעת צאה"כ כבר תהיה פרסומי ניסא, ומשו"כ יש להדליק לפני צאת הכוכבים.

וזה נראה פשר מנהגו של החזו"א להדליק כרבע שעה לאחר השקיעה. ומנהגו מושתת כפי הנראה על שיטת הגר"א המבוארת במעשה רב.

ב

ועוד כתבו שם הרמב"ם והשו"ע (שם ס"ב) דאם שכח או הזיד, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. אך אם לא הדליק עד שכלתה רגל נחלקו בדבר, הרמב"ם כתב דשוב אינו מדליק והטור חלק עליו וכתב דבדיעבד מדליק והולך כל הלילה עד עלות השחר וכ"כ בשו"ע (שם סעיף ב'). (ונחלקו האחרונים בשיטת השו"ע אם צריך עכ"פ שבני הבית יהיו ערים או לא והדברים יבוארו לקמן). ועיין במג"א (ס"ק ו') ובמשנ"ב (ס"ק י"א) דיכול להדליק כל הלילה אף בברכה ולא משום ספק בלבד פסקו כן.

ובמקום אחר (מנחת אשר מועדים ח"ב סי' ד') כבר ביארתי שורש מחלוקת הרמב"ם והטור, דלהרמב"ם כל מצות נ"ח משום פרסומי ניסא הוא, וכמ"ש בפ"ג ה"ג שכתב דתקנו חכמים שבאותו הדור שיהיו מדליקין נרות על פתחי בתיהן, אף שכל דיני הנר כתב בפ"ד ולא בפ"ג, ונראה מזה דדין זה דהדלקה על פתח הבית לא מדיני הנר בלבד הוא אלא שכך שורש התקנה ועיקרה, ולפיכך פשוט דכשאין פרסומי ניסא אין כלל מצות הדלקת הנר, אבל הטור נקט דשני דינים יש בג"ח זכר לנס, ופרסומי ניסא ואף כשעבר זמן פרסומי ניסא מ"מ יש מצוה משום זכר לנס. (ועיין רש"י בשבת כ"ב ע"ב דהדלקה עושה מצוה כמו במנורה ומשמע דנ"ח הוי גם זכר למנורת המאור שבמקדש, וזכר זה יש בה מצוה אף כשאין פרסומי ניסא והרמב"ם לשיטתו בפ"ט ה"ז מביאת מקדש דיכול להדליק המנורה בחוץ הרי דלא בעינן ביה הדלקה במקומה וע"כ דבמנורה שבמקדש הנחה עושה מצוה אף שבג"ח הדלקה עושה מצוה הרי דלאו הא בהא תליא).

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ועוד ביארתי דלכאורה נראה דכדין הזמן כך גם דין המקום ולשיטת הרמב"ם דלאחר הזמן שוב אין מצוה כלל כיון שאין בו פ"נ כך גם המדליק בפנים כשליכא סכנה אין בו מצוה כלל כיון דאין בו פרסומי ניסא (ופרסומי ניסא לבני הבית אין בו דין פ"נ כמו לאחר הזמן), ולשיטת הטור דגם לאחר הזמן יש מצוה כך גם בפנים וכל דין פרסומי ניסא לכתחלה הוא ואינו מעכב בנר חנוכה מלבד דין למעלה מכ' דלא שלטא ביה עינא כלל ואף זכר אין בו.

ג

נשאלתי במי שעוזב את הבית לפני השקיעה ויחזור רק אחרי שתכלה רגל מן השוק דהיינו יותר מחצי שעה לאחר צאת הכוכבים, האם עדיף שידליק לפני השקיעה דהיינו מפלג המנחה או בחזרתו לביתו לאחר שכלתה רגל מן השוק.

והנה בסעיף א' שם כתב בשו"ע דיש מי שאומר דאם טרוד הוא יכול להדליק מפלג המנחה, ובב"י הביא כן ממהר"י אבוהב בשם ארחות חיים (הל' חנוכה אות ט"ו) וכ"כ בשם הב"ח, וגם בזה כתב המשנ"ב (בס"ק ג') דמשמע מדבריו דיכול גם לברך.

ובברכי יוסף כתב דאף דכתב השו"ע הלכה זו בשם י"א, אין זה משום שהוא שנוי במחלוקת, אלא משום שלא מצינו הלכה זו מפורשת אלא בדברי מהר"י אבוהב בלבד, וכדרכו של הב"י בכל מקום דכאשר הלכה נתחדשה במקור יחיד כתבה בשם י"א אף שאין עליה חולק עי"ש.

אך לכאורה זה תמוה, דבשלמא בהלכה שאינה שכיחה אפשר דאף שאינה כתובה אלא בספר אחד מוסכמת היא לכו"ע, אבל בהלכה זו לכאורה פשוט דהראשונים שלא הזכירוהו חולקים עליה, והרי כתב הרמב"ם דיש להדליק עם השקיעה עד שתכלה רגל, ואם לא הדליק עד שכלתה רגל שוב אינו מדליק, ואם איתא דס"ל דיכול להדליק לפני השקיעה איך סתם זאת ולא פירש.

וגם כל הראשונים שקבעו דמשתשקע חמה היינו צאה"כ ד"דשרגא בטיהרא מאי אהני" משמע מדבריהם דאף בדיעבד א"א להדליק לפני צאה"כ וק"ו לפני השקיעה, ולהדיא כתב המאירי (בדף כ"א ע"ב) דא"א להדליק לפני שקיעת החמה דשרגא בטיהרא מאי אהני, ומבואר מדבריהם שחלקו על שיטת מהר"י אבוהב.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ולכן נראה דגם שיטה זו במחלוקת היא שנויה (אף שכדברי מהר"י אבוהב כתבו גם האורחות חיים והכל בו בהלכות חנוכה כנ"ל, עי"ש).

וראיתי שהחיד"א סתר דברי עצמו ובספר כסא רחמים עמ"ס סופרים (פ"כ ה"ד) כתב להדיא דשיטה זו שנויה במחלוקת ולא דכו"ע היא ולא כמ"ש בברכי יוסף, וכך מוכח גם מהפמ"ג (במש"ז בס"י תרע"ג ס"ק ט') שכתב דאם הדליק לפני השקיעה יכבה ויחזור וידליק, וע"כ ס"ל דהוי ספק אם יצא דאם בדיעבד יצא בודאי אי"צ לכבות ולהדליק (אמנם לכאורה יש לעיין בלשונו בס"י תרע"ב בא"א ס"ק א' שם כתב דאם הדליק מבעוד יום צריך לחזור ולהדליק).

הרי לן דשני זמנים אלה לאחר פלג המנחה ולאחר שתכלה רגל מן השוק שנויים במחלוקת ובשניהם דעת השו"ע והאחרונים דבדיעבד יכול לברך בהם, ושוב צ"ע איזה מהם עדיף בשעת הדחק.

ולכאורה נראה דעדיף להקדים ולהדליק לפני השקיעה וזאת משני סיבות: א. הלא זריזין מקדימין למצוות ועדיף להקדים מאשר לאחר. ב. הלא ירוויח פרסומי ניסא, דאף אם עצם ההדלקה לפני השקיעה שנויה במחלוקת מ"מ יהיה נרו דלוק בשעה שיש פרסומי ניסא משא"כ במדליק לאחר שכלתה רגל מן השוק.

ד

אך באמת נראה להלכה דעדיף להדליק בבואו לביתו לאחר שעבר חצי שעה מצאה"כ וכמבואר לקמן דהנה מי שמדליק בפנים יש לו עוד צד להקל, והוא מש"כ הרמ"א בס"ב דבזה"ז שמדליקין בפנים יכול להדליק גם אחר שתכלה רגל מן השוק, כיון שאין הפרסום אלא לבני הבית והן דברי התוס' בשבת כ"א ע"ב. ואף שהרמ"א כתב דלכתחלה יזהר להדליק בזמן גם כשמדליק בפנים מ"מ אין זה אלא מדת זהירות, ולשיטתו עדיף להדליק אחר שתכלה רגל מלהדליק מפלג המנחה (ואין לדחות דלפי שיטה זו ה"ה דיכול להדליק לכתחלה מפלג המנחה כיון שעושה פרסומי ניסא לבני ביתו, דאין בזה הכרח, דמה שאין להדליק לפני השקיעה אינו משום שאין בני אדם מצויים לפני השקיעה אלא משום שזוה דין נ"ח וזמנו מן השקיעה ואילך כשמתחיל הלילה והרי ברור דהמדליק בבוקר לא יצא יד"ח אף אם כל ב"ב יהיו שם וז"פ). אלא שהגר"א חולק בזה על הרמ"א וס"ל דגם המדליק בתוך הבית צריך להדליק בזמן, וכ"ה

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

דעת מהר"ל מפראג, אך מ"מ יש בזה צד נוסף להעדיף ההדלקה בלילה על פני ההדלקה מפלג המנחה.

ועוד דבכל דין לאחר שתכלה רגל מן השוק, יש לעיין דאף דהרמב"ם כתב (בפ"ד ה"ה) שזה כמו חצי שעה או יותר וכע"ז בשו"ע שם, נראה לכאורה שכך היה בזמניהם דהלא בימי קדם היו בנ"א עוסקים במלאכתן כל היום עד ששקעה השמש וכל אחד פנה לביתו מששקעה החמה וכדכתיב (נחמיה ד', ט"ו) "ואנחנו עושים במלאכה וכו'". ואחרי רדת הלילה לא יצאו מביתם מפחד לסטים וחיות רעות ומזיקין כידוע, וע"ז כתבו הראשונים שכמו חצי שעה יש עד שכל אחד הגיע לביתו וכלתה רגל מן השוק, אבל בזמנינו לכאורה אין משמעות לזמן של חצי שעה וברוב מקומות הישוב המציאות שונה לגמרי ואנשים מסתובבים בחוצות עד כשעה לפני חצות.

וכבר העירו בזה גדולי הזמן, ועיין במועדים וזמנים (ח"ב סימן קמ"א וח"ו סי' פ"ו) דכמה גדולים הקפידו משום כך להרבות בשמן כדי שהנר ידלק עד מאוחר בלילה, וע"ע מה שכתב בזה בתשובות והנהגות (ח"א סימן ש"צ). ואף שלענ"ד הנוהג כלשון הרמב"ם והשו"ע שכתבו דצריך שיעור כחצי שעה וכ"ה במג"א ובכל הפוסקים האחרונים לא הפסיד, מ"מ במקום הדחק ודאי יש לסמוך גם להדליק כ"ז שאנשים רבים מהלכים ברחובות עיר דזיל בתר טעמא, דהלא לא כלתה רגל מן השוק, וכמו"כ נראה דבודאי יש הידור בריבוי השמן כדי שידלק כ"ז שיש רבים בחוצות העיר.

ומשום כ"ז נראה דעדיף להדליק לאחר חצי שעה מצאה"כ מלהקדים מפלג המנחה.

אך אם יבא לביתו מאוחר בלילה כאשר הרחוב כבר שומם עדיף שידליק מפלג המנחה כדי להרויח פרסומי ניסא כנ"ל.

וכן במי שמדליק בפנים אם כאשר יבוא לביתו יישנו בני הבית ולא יוכל להעירם ויצטרך להדליק נר חנוכה בגפו, עדיף להקדים ולהדליק מפלג המנחה, שהרי כתב המגן אברהם (בסי' תרע"ב ס"ק ו') דהמדליק לאחר הזמן בינו לבין עצמו לא יברך, וכדבריו כתבו גם החיי אדם ודרך החיים ואף דבחמד משה (סק"ג) חולק עליו, גם המשנ"ב בשעה"צ (סי' תרע"ב ס"ק י"ז) כתב דספק ברכות להקל ולא יברך, וא"כ עדיף להדליק בברכה מפלג המנחה. אמנם בשער הציון שם כתב דהסומך על החמד משה ומברך אין מוחין בידו ויש לו על מה לסמוך, ובאמת קשה להבין לענ"ד את סברת המג"א דהרי

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ברור דעיקר דין פרסומי ניסא לבני רה"ר הוא ואם בכ"ז יכול להדליק בפנים בברכה מה לן אם מדליק לעצמו או לאשתו וכי הוא אינו חייב במצות נר חנוכה אך מ"מ כתב המג"א דאין לברך לאחר הזמן בגפו וגם המשנ"ב כתב שלא יברך וכבר הורה זקן.

ונראה עוד דאף מי שמאחר להגיע לביתו ישתדל להדליק לפני חצות, דלשיטת המהרש"ל אין לברך על ההדלקה לאחר חצות. ואף דמסתימת השו"ע מבואר שלא ס"ל כן וכמ"ש המשנ"ב (סי' תרע"ב ס"ק י"א), מ"מ לכתחילה ראוי להחמיר כשיטת הרש"ל, ודו"ק בזה.

ה

עוד בזמן הדלקת נר חנוכה

והנה נראה לכאורה דכשם שכתב הרמ"א דבזמן הזה שמדליקין בפנים ועושים פרסמ"נ לבני הבית ל"צ כ"כ לדקדק להדליק משתשקע החמה, הוא הדין והוא הטעם לאלה שמדליקין בחוץ בזמנינו דכיון דברור דזמן עד שתכלה רגל שונה לחלוטין ממה שהיה בימי קדם, ועיקר פרסומי ניסא בזמנה"ז בזמן יותר מאוחר.

ובאמת שמתני אל לבי דנחלקו המשנ"ב והערה"ש בביאור מש"כ הרמ"א דהאידנא דמדליקין בפנים ומפרסמים לבני הבית אי"צ להדליק בזמן. בביאור הלכה סוס"י תרע"ב כתב דמש"כ ברמ"א שם דמ"מ אף בזמנה"ז טוב ליזהר להדליק בזמן היינו משום שכתב הטור דמדליקין כנגד הפתח באופן שנראה גם מרה"ר, ומשו"כ כתב הרמ"א דאף שמדליק בפנים מ"מ כיון דיש בזה קצת היכירא לעוברים ושבים ראוי ליזהר להדליק בזמן.

אך בעה"ש (תרע"ב ס"ו) משמע דרק במדליקין בפנים ממש ואין כל היכר לרה"ר כתב הרמ"א דאין בזה אלא זהירות יתירא אבל כשעושים פרסמ"נ כגון המדליק בחלון או כנגד הפתח צריך להקפיד להדליק בזמן מעיקר הדין ולא רק לזהירות בעלמא.

אך לדידן יש לעיין אף במדליק ממש על פתח ביתו מבחוץ כיון שנשתנו סדרי בראשית ואנשים עוברים ושבים ברחובות קריה אף לאחר החשכה, וצ"ע.

וראיתי בספר מעדני ישורון (פרק א' הערה שס"ו) בשם מרן הגרמ"פ דבני ישיבות וכוללים אינם צריכים לבטל מסדר לימודם כדי להדליק נ"ח בזמנו, אלא יכולים להדליק

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

בגמר סדרי הלימוד זמן ניכר לאחר צאת הכוכבים כיון שבזמנינו עדיין אין זה זמן תכלה רגל מן השוק.

ויש לעיין בהוראה זו, דהלא הגאון פסק באגרות משה (או"ח ח"ד סימן קכ"ה) דמעיקר הדין יש להדליק בזמנה"ז בחלון הסמוך לרה"ר דכל שייכול להרבות בפרסומי ניסא חייב לעשות כן.

ולכאורה תלויה הוראה זו במה שנחלקו הערוך השלחן והביאור הלכה כשעושה פרסמ"נ לרבים אף שאין זה על פתח ביתו מבחוץ ממש, אם חייב להדליק בזמן. אך באמת אין דברי הגרמ"פ ענין למחלוקת זו, דטעמו ונימוקו לפי המבואר בספר הנ"ל, דכיון שבזמנינו נהוג להיות בחוץ לאחר רדת החשיכה נשתנה זמן תכלה רגל מה"ש, וכמבואר לעיל.

אך מ"מ נראה טפי דכיון דגם הרמ"א כתב דטוב ליזהר להדליק בזמן, והמהר"ל והגר"א חלקו על כל עיקר דברי הרמ"א ולשיטתם צריך מעיקר הדין להדליק בזמן אף במדליק בפנים, ופשוט הדבר שראוי לכתחלה להשתדל בזמן שקבעו חז"ל וכל הסמוך לו, ראוייה מצוה זו באופן קיומה לכתחלה לדחות ת"ת.

ע"כ לענ"ד יש לקצר את סדרי הלימוד על מנת לאפשר לתלמידים להדליק נ"ח בזמן משתשקע החמה.

ו

והנה המאחר להגיע לביתו נכון לכאורה שאשתו תדליק עליו בביתו בזמן המצוה ולא ימתינו מלקיים את המצוה עד שיחזור לביתו לאחר שתכלה רגל, ואף דיש כמה צדדים להקל להדליק בלילה כפי שנתבאר, מ"מ נראה דעדיף שתתקיים מצות נ"ח בזמנה, אף שהאשה תדליק ולא האיש, דמ"מ קיימו מצות נ"ח באופן המובחר אלא שביטלו את המנהג שהבעל מדליק ולא האשה. אמנם לא כך נהגו אלא המנהג לאחר את ההדלקה, וצ"ע בזה דלכאורה עדיף שהאשה תדליק בזמן מאשר הבעל לאחר הזמן.

וראיתי בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ס"ו) שכתב דעדיף להמתין ללילה כדי שידליק בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו עדיף מזריזין מקדימין וכמ"ש האחרונים עי"ש. אך לענ"ד אין זה ענין כלל לשאלה הנ"ל, דמה שמצווה להדליק לפני שתכלה רגל מן השוק

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

אינו משום זריזין מקדימין אלא משום דזה עיקר זמן המצוה וחמור טפי מזריזין מקדימין, ואפילו למדליקין בפנים נראה דחמור מזריזין מקדימין דאף הרמ"א שמקיל בזה כתב דראוי להזהר להדליק בזמן, ובפרט שהגר"א ומהר"ל חולקים על הרמ"א. ומאידך נראה פשוט דבאשתו מדלקת זה עדיף מקיום מצוה ע"י שליח דזה מעיקר הדין דנר איש וביתו והיא מחוייבת כמותו ובפרט דאשתו כגופו וכמבואר בפוסקים, ולכן נראה דעדיף שתדליק בזמן מלהמתין בהדלקת הנר עד שיגיע לביתו.

ונראה עוד דאם אשתו מדלקת בזמן, שוב לא יוכל הבעל לחזור ולהדליק בבואו לביתו, דכיון שאשתו כגופו שאני משאר בני הבית דמדין מהדרין מדליקין נר לכל אחד ואחד, ואין הבעל מדליק בבית שהדליקה בו אשתו, ורק באכסנאי יכול הבעל להדליק אף דמדליקין עליו בביתו כיון שהוא מדליק בבית אחר. ואף בזה נחלקו, דדעת מהרי"ל (בשו"ת סימן קמ"ה) ותה"ד (בסימן ק"א) שהביא הדרכ"מ (בסי' תרע"ז) דיכול להדליק במקומו, אבל הב"י שם פקפק בזה וגם הרש"ל והט"ז פקפקו בהלכה זו, אך מדקדוק דברי התה"ד שם למדתי דאף לשיטתו יכול הבעל להדליק במקומו, אבל כשאשתו מדליקה והיא בביתו אינו בכלל המהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד עיין היטב בלשונו, ומשום כך נראה דאם אשתו מדלקת בזמן, אין הבעל יכול לכיון שלא לצאת בהדלקתה ולהדליק בעצמו בבואו לביתו, אלא או יצא בהדלקתה או תמתין לו והוא יוציאה בהדלקתו כמבואר.

וכיון שלא נהגו שהבעל יצא יד"ח בהדלקת אשתו, והנח לבני ישראל אם לא נביאים הם בני נביאים הם, ראוי שיקפיד מאוד להתפנות מכל עיסוקיו כדי להגיע לביתו ולקיים מצוה חביבה זו בעתה ובזמנה.

ולהלכה נראה דעדיף שימתינו בני הבית לאבי המשפחה אם יחזור לביתו כל עוד רבים נמצאים ברה"ר, ויש בזה משום כיבוד אב, אך מ"מ מן הראוי שכל אדם ישתדל בכל עוז להיות בבית בזמן הראוי להדלקה דהיינו משתשקע החמה.

ז

והנה נשאלתי בילד שמגיע למצוות בימי חנוכה ומנהג ביתו להדליק בשקיעת החמה מתי ידליק האם בשקיעה כמנהגו או שמא ימתין לצאת הכוכבים דהלא תרי דרבנן הוא ועדיף שידליק לאחר שנכנס לגדלות, וראיתי במקראי קודש לחנוכה (סי' י"א) שהעיר בזה עי"ש.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

אך לכאורה יש להוכיח דאין בזה קפידא שהרי בסי' נ"ג סעיף י' כתב הרמ"א דקטן לא יעבור לפני התיבה בתפילת ערבית אם מתפללים לפני צאה"כ בליל שנעשה בן י"ג שנים, הרי לן דאין קפידא אלא שלא יעבור לפני התיבה להוציא רבים ידי חובתן, אבל לא מצינו שמצוה עליו להמתין מלהתפלל ערבית לפני צאה"כ, הרי דרך כשמוציא אחרים אין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן אבל כשיוצא בעצמו אין בזה קפידא.

ואין לדחות דתפילת ערבית שאני משום דתפלת ערבית רשות, דהרי חזינן שאסור לו לעבור לפני התיבה, וע"כ דאין תפילת ערבית רשות אלא לגבי מצוה עוברת כמ"ש התוס' בכמ"ק. וגם אין לדחות דשאני התם משום תפילה בציבור מותר לו להקדים דאם אינו יוצא יד"ח משום דתרי דרבנן אינו מוציא חד דרבנן ודאי דאין תפילה בציבור שאינו אלא מעלה משקל נגד ריעותא זו וז"פ.

אך באמת נראה דראוי שלא ידליק לפני צאה"כ, שהרי כתב המשנ"ב בסוס"י תרע"ה (ס"ק י"ד) ובבה"ל שם דבקטן אפילו בהגיע לחינוך אין מצוה דנר לכל אחד ואחד כיון שאף לגדול אין בזה חיוב אלא הידור. ולפי"ז נראה לכאורה דכיון שבקטן אפילו מצוה לכתחלה אין בו, ודאי שראוי להדליק לאחר צאה"כ דאז יש עליו מצוה דנר לכל אחד ואחד, ואין זה דומה לתפלת ערבית דאף בקטנות הוא חייב עכ"פ מדרבנן, ודו"ק בזה.

ב

אם יש מעלה להדליק נר חנוכה יותר מכדי חצי שעה

(נר חנוכה דומיא דמנורת המאור)

הנה כתב הטור בסימן תרע"ב דלאחר שיעור חצי שעה יכול לכבות את נרות חנוכה או להנות מאורן, ומוכח מדבריו דלאחר שכלתה רגל מן השוק שוב אין מצוה בנ"ח. וכ"ה בשו"ע (שם סעיף ב').

והקשו רבים מן המבואר בשאלות (פר' וישלח שאילתא כ"ו) והביאו הרא"ש (פ"ב סי' ט') דשמן שנתותר מן הנר עושה מדורה ושורפו, הרי שחל עליו קדושה ואין נהנין ממנו. וכ"ה בפסיקתא (פיסקא ג').

ותירץ הבית יוסף (בסימן תרע"ז ס"ד) דשם מיירי שנתותר מן השיעור, ולשיטתו כתב בשו"ע (שם) "הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו".

אך הב"י הביא את דברי מהר"י אבוהב דאם נתן שמן לתוך הנר ולא התכוין ליתן אלא כשיעור מה שנותר לא הוקצה למצותו, אבל הנותן שמן סתם ולא התכוין לצמצם שיעור כל השמן הוקצה למצותו ועושה לו מדורה ושורפו.

והט"ז (שם סק"ב) דחה דבריו מהמבואר (סנהדרין מ"ח ע"א) לגבי מותר המת "דחזי ליה תפוס, דלא חזי ליה לא תפוס". הרי שאין המת תופס אלא הראוי לו, וה"ה לנר חנוכה דאינו תופס יותר מן הראוי לו. ונקט עיקר כשיטת הב"י דמותר השמן מותר בהנאה אא"כ כבה הנר לפני סוף הזמן.

וזה גם דעת המגן אברהם (ס"ק ג') אלא שחידש דאם מדליק נרות שעה יש הידור בנרות גדולים וארוכים כמו שיש הידור בלולב ארוך, אבל המדליק בשמן אין שום הידור וחומרא במדליק יותר מהשיעור שקבעו חכמים עד שתכלה רגל מן השוק.

אמנם חידוש גדול כתב היעב"ץ בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' ד' ד"ה כיון) דמצוה מן המובחר שידלק הנר עד הבקר, וכמו שהיה במנורה שבמקדש שדלק מערב עד בקר. והדברים מחודשים ולא מצינו בהם מקור בדברי הראשונים.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ובחידושי מהר"ם שיק על סהמ"צ (מצוה צ"ח) כתב לפרש את שיטת מהר"י אבוהב וכתב דאם מדליק בנרות גדולים יש הידור למלא את הנר, וממילא גם מותר השמן הוקצה למצותו. ויסוד דבריו השתית על דברי התוס' בביצה (כ"ב ע"א) בביאור מה שאמרו הנותן שמן לנר חייב משום מבעיר והמסתפק מן הנר חייב משום מכבה, וכתבו התוס' דחייב מכבה לא משום שיקדים להיכבות אלא משום שע"י שמספק מן השמן מתעמעם הנר ונחלש, ולפי"ז כתב מהר"ם שיק דיש הידור מצוה למלא את הנר כדי לקרב את השמן לנר ובכך מגביר את השלהבת ומגדילה.

אך גם דברים אלה חידוש הם, ומה ענין מבעירו ומכבה לנר חנוכה, דכיון דהשמן שבנר כלה והולך והאש הולך וקטן ודאי חייב משום מכבה, אבל אין לדמות בזה מילתא למילתא, ואין בזה הידור כלל ולא מצינו שאש גדולה מצוה טפי מאש קטנה לגבי נר חנוכה. ומלבד זאת רחוק לפרש כך את דברי מהר"י אבוהב, ועיקר חסר מן הספר.

ולדידי נראה לי פשוט בדעת מהר"י אבוהב כסברת מרנן ורבנן הגאונים רבי דוד דייטש באהל דוד מס' שבת ורבי מאיר א"ש בזכרון יהודה (מנהגי מהר"ם א"ש), דכיון דנהגו להדליק בתוך הבית וכל הפרסומי ניסא אינו אלא לבני הבית ודאי מסתבר דכל זמן שבני הבית ערים יש מצוה בפרסומי ניסא לפנייהם.

ובאמת נראה עוד דאף אם מדליק בחוץ יש הידור בהדלקה עד שתכלה רגל מן השוק לפי מציאות החיים בכל מקום ובכל זמן, וכיון שבזמנינו נשתנו לחלוטין סדרי החיים לעומת מה שהיה בימי קדם, ובעוד שבימי בראשית התכנסו בני האדם לבתיהם ברדת החשיכה וכמחצית השעה אחרי רדת הלילה כבר כלתה רגל מן השוק כמבואר ברי"ף, רמב"ם, טור ושו"ע, בזמנינו הרחובות שוקקים חיים עד מאוחר בלילה, מסתבר דכל עוד רבים מסתובבים ברחובות עיר עדיין לא כלתה רגל מן השוק.

ובאמת יש מקום לטעון דחייב גמור יש להדליק נ"ח שתדלק עד מאוחר בלילה כל עוד לא כלתה רגל מן השוק במציאות החיים, וכך נראה לפי דברי הריטב"א שכתב בשבת (כ"א ע"ב):

"עד דכליא רגלא דתרמודאי. פי' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא, והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות".

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

הרי לן דאין זמן וגדר קבוע בשיעור עד שתכלה רגל מן השוק אלא הלכה זו תלוי במנהג המקום והזמן.

ולפי"ז היה מקום לטעון דחייב גמור יש שיהיו הנרות דולקים כל עוד רבים מתהלכים ברחובות עיר, כיון שכל עיקר דין עד שתכלה רגל מן השוק תלוי לפי המקום והזמן.

אך באמת חומרא יתירה היא זו, ולדידי הקטן נראה דחלילה לומר שהנהג כמפורש בשו"ע מבטל מצותו, ונראה טפי די"ל שאין לנו אלא מה שתקנו בזמניהם, ואפשר שאילו בזמניהם היו מתהלכים ברחובות עיר שעות רבות לתוך הלילה היו מסתפקים בפרסומי ניסא מסויים ולא היו מחייבים להוציא הוצאה מרובה שיהיו הנרות דולקים עד אמצע הלילה.

סו"ד לענ"ד יש אכן הידור מצוה כאשר הנרות דולקים הרבה זמן בין לאלה שמדליקים בפנים ובין לאלה המדליקים בחוץ, אבל אין זה חובה.

וחידוש עצום ראיתי בלקט יושר (דרש לחנוכה עמוד 151):

"וזכורני שאמר לבחורים למה אתם כלם ממתניין עם ההדלקה עד שעת אכילה, הדליקו מקצתכם קודם, כדי שיהא הנס נראה כל הלילה".

ותרתי למדנו מדבריו, ותרוייהו חידושים גדולים.

א. באמת לא נהגו תלמידי הישיבה של בעל תרומת הדשן להדליק בתחילת הזמן אלא בשעת האכילה, וכפי הנראה סברו דכיון שנהגו להדליק בפנים יש יותר פרסומי ניסא בשעת האכילה שכל התלמידים נמצאים ומסובין לאכול.

ומלבד מה שיש להוכיח מזה כשיטת הרמ"א דכשמדליקין בפנים לא צריך להדליק בזמן שתשקע החמה, יש להוכיח עוד דעדיף להדליק בשעה שיש יותר פרסומי ניסא אף לאחר הזמן.

ב. יש הידור וסלסול שידלק הנר אף מעבר לזמן ואף כל הלילה כדי להרבות בפרסומי ניסא וראיה גדולה לדרכנו הנ"ל.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ב

והנה הגאון המופלא הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס (שבת כ"א ע"ב ד"ה וא"נ) העיר דלכאורה יש חיוב לכבות את הנר לאחר שעבר הזמן דהוקצה למצותו ואסור להנות ממנו. (ובכל דבריו נראה דמיירי במי שמדליק בפנים כמנהגם וע"כ נהנה מן הנר שבביתו). ואף שיש לו נר אחר הלא זה וזה גורם אסור, ואף למ"ד זה וזה גורם מותר כבר כתבו הראשונים דאין זה אלא לגבי התוצאה שלא נאסר, אבל כו"ע מודי דאסור לכתחלה להנות מאיסו"ה בזוז"ג.

והוסיף הגאון לפלפל דאין לומר דע"כ הותרה הנאה זו דהלא גם בשעה שמצוה בנ"ח ע"כ נהנה הוא, וע"כ שלא אסרו אלא להשתמש לאורה, אין הדבר כן דכל עוד מצווה הוא הלא א"א ולא קא מכוין שמותר, משא"כ לאחר הזמן שבידו לכבות.

ושוב כתב לדמות נידון זה למה שחוזר על ציצין שאינן מעכבין כל זמן שלא פירש, הרי דאף דכבר יצא יד"ח מילה כ"ז שלא פירש הוי בכלל מצות מילה, וכבר כתב היראים (מצוה קי"ז) כע"ז לגבי תקיעת שופר ואף אם מאריך בתקיעה יותר מן המחוייב אין בזה איסור השמעת קול ביו"ט דמ"מ הוי בכלל תקיעת שופר.

ויש לפקפק טובא בכל דבריו, ואעיר לפי סדר דבריו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

א. בעיקר הערתו לאסור משום דאיתקצאי למצותו, הלא זה עיקר הנידון בדברי הטושו"ע ונושאי כליהם, וסתימת הראשונים והפוסקים דכיון דאין כלל מצוה לאחר זמן, באמת לא איתקצאי כלל.

ואין זה דומה לציצין שאין מעכבין דמ"מ מצוה לכתחילה להסירן דהוי בכלל ערלה, ואף לאחר שפירש צריך להסירן משום הידור מצוה משא"כ בנ"ח לאחר הזמן שלדעת הטושו"ע אין בו מצוה כלל.

ואף שבתקיעת שופר אין כלל מצוה להאריך, צ"ל דמ"מ כיון שמעשה אחד הוא הכל הוי בכלל מצות התקיעה, משא"כ בנ"ח דלא במעשה עסקינן, אלא בזמן הדלקת הנר, מסתבר דלאחר שעבר הזמן מילתא אחריתי הוי ואין בו מצוה כלל.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

וכבר דנתי בכמ"ק במה שמצינו במקומות רבים דהמרבה במצוה יותר מן השיעור והצורך מ"מ בכלל המצוה היא והארכת בזה לגבי אכילת מצה יותר מכזית, תק"ש, קר"ש ועוד, עיין מנחת אשר (פסחים סימן ע"ט), אך אין כ"ז ענין להדלקת הנר לאחר שכלתה רגל מן השוק.

ובמה שפלפל בדין זה וזה גורם, לכאורה אין הנידון דומה לראיה דכל הדוגמאות שמצינו בהלכה זו לא מיירי אלא בשני כוחות וגורמים המשתתפים כדי להוליד תוצאה, כמו שדנו לגבי גידולים שהם תוצאה של צל האשירה האסור וקרקע עולם שמותר (עבו"ז מ"ח ע"ב במשנה), ולגבי פת האופה בתנור המותר ומוסק ע"י קליפי ערלה אסורים (פסחים כ"ו ע"ב), וכן בולדות של בהמות האסורות לגבי מזבח שהזכר מותר והנקבה אסורה ונחלקו לגבי הולדות (משנה תמורה ל' ע"ב), וכמו"כ בשאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך העיסה וחמצוה, שנחלקו לגבי העיסה.

הצד השווה שבכל אלה דמיירי בשתי גורמים, האחד אסור והשני מותר, שהשתלבו להוליד תוצאה, אך אין זה ענין לני"ד שיש אור שמקצתו אסור ומקצתו מותר.

ולכאורה היה נראה דני"ד תלוי במה שנחלקו הב"י והרמ"א (סי' רס"ג סעיף ח') בנר שבת אם אפשר לברך על תוספת אורה, ושורש המחלוקת אם יש הנאה חשובה בתוספת אורה במקום שבלא"ה מואר היטב.

ועוד יש לדון בעיקר הערתו דלכאורה שאני דין מוקצה מחמת מצוה מדין איסורי הנאה ובעוד האיסור להנות מאיסורי הנאה אסור להשתמש במאי דאיתקצאי למצותו, ולא מצינו אלא דנר חנוכה אסור להשתמש לאורה, אבל המדליק נ"ח על שולחנו בעוד נרות דולקים בבית לצרכיו והנאתו, אין כאן אסור כלל, ולא בעינן לדינא דאי אפשר ולא קא מכוין להתיר לו לשהות בבית שדולק בו נ"ח, כך נראה פשוט לכאורה.

אמנם בר מן דין, ומלבד כל הנ"ל, באמת נראה דאף דאכן מותר לכבות את הנר לאחר שדלק כשיעור וכן מותר להשתמש לאורה וכפי שפסקו הטור, השו"ע, הט"ז והמג"א מ"מ יש הידור מצוה וסלסול להוסיף שמן לנר על מנת להרבות בפרסומי ניסא בין לבני ביתו ובין לבני רה"ר כמבואר, ומ"מ פשוט שאין בזה כל סרך איסור אלא סרך מצוה בלבד.

ודו"ק בכ"ז.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

ג

נר חנוכה דומיא דנרות שבמקדש

הן תיקנו חכמים להדליק נרות חנוכה זכר לנס פך השמן במנורת המאור שבמקדש, ויש לעיין האם תיקנו חכמים בנר חנוכה דבעינן ביה דומיא לנרות שבמקדש או שמא אין דומה לנרות המקדש ואינם אלא זכר לנס פך השמן.

ומצינו עשרה מקורות והלכות בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים הנגזרות מן הדמיון לנרות שבמקדש.

א. הדלקה עושה מצוה.

הנה איבעיא לן בגמ' (שבת כ"ב ע"ב) בנ"ח אם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, ומסקנת הגמ' (שם כ"ג) דהדלקה עושה מצוה. ובטעם דהדלקה עושה מצוה כתב רש"י (כ"ב ע"ב ד"ה אי הדלקה):

"אי הדלקה עושה מצוה - אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקה מדליקין כדאשכחן במנורה".

ב. אסור להשתמש לאורה.

הנה מבואר בשבת (כ"א ע"ב) שאסור להשתמש לאורה של נר חנוכה. ובטעם הלכה זו מצינו שתי דרכים בראשונים. רש"י (שם) כתב שיהא ניכר שהדליקו נר זה לשם מצות נר חנוכה ולא לצורך תשמישו.

אולם בר"ן (שם) כתב דכיון שתיקנו נרות חנוכה זכר לנס שנעשה במנורת המאור עשהו כנר שבמנורה שאסור להשתמש לאורה, עי"ש.

ג - ד. מקום הדלקת נ"ח בבית הכנסת.

הנה מבואר בשו"ע (סימן תרע"א סעיף ז') דמדליקין בבית הכנסת בדרום.

וז"ל:

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

"ובבה"כ מניחו בכותל דרום (או בדרום המנורה, ומסדרן ממזרח למערב)". ובטעם הלכה זו כתב המשנ"ב (ס"ק מ') דומיא דמנורה בדרום.

ומקור הדברים בכלבו (סימן מ"ד):

"דומיא דמקדש שהיה מנורה בימין בדרום".

וגם במה שמסדר את הנרות ממזרח למערב כתב המשנ"ב (ס"ק מ"ב):

"זהו ג"כ כעין מנורה דהנרות היו מסודרין במקדש בין מזרח למערב כן יסדר ג"כ נרות חנוכה".

ה. הלדקה בביהכ"נ בבוקר.

והנה בהא דאיתא בשו"ע (שם) דנהגו להדליק בבית הכנסת בין מנחה למעריב נהגו רבים להדליק בביהכ"נ בין בבוקר לפני תפילת שחרית בלי ברכה. ובספר כלבו (שם) כתב שכן נהגו בכל המקומות.

וביאור מנהג זה כתב כמה אחרונים עפ"י שיטת הרמב"ם שאת מנורת המאור הדליקו גם בבוקר ולא כשיטת הרשב"א דהדליקו רק בערב (עיין מנחת אשר במדבר סימן ט"ו).

כן כתבו בשו"ת לבושי מרדכי (תניינא סוס"י ס"ו), בבנין שלמה (חנוכה סי' נ"ג) ובשבילי דוד (תרע"א אות ב').

ו. תפלת מנחה לפני הדלקת נ"ח בערב שבת.

הן איתא בשו"ע (סימן תרע"ט) שמדליקין נר חנוכה לפני נר שבת. ובשערי תשובה (שם) הביא מהברכי יוסף שכתב בשם מהר"ש אבוהב שמתפלל מנחה לפני הדלקת נ"ח, דתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערביים, ותמיד קרב לפני הדלקת המנורה במקדש, עי"ש.

ז. גובה נרות חנוכה.

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

חידוש עצום כתב בסדר היום (סדר חנוכה והקריאות) לגבי גובה נרות החנוכה.
וז"ל:

"ומצותה מי' טפחים עד י"ח טפחים שכן גובהה של מנורה י"ח טפחים". ובאליה
רבה (סימן תרע"א אות י"א) תמה עליו שזה נגד הש"ס בשבת (כ"א ע"ב) "נר חנוכה
מצוה להניחה בתוך עשרה", וכך נפסק בשו"ע (סימן תרע"א ס"ו).

וכדברי הסדר היום כתב גם במקור חיים לבעל חות יאיר.

ח. נר חנוכה מערב עד בוקר.

חידוש גדול כתב בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן ד') דמצוה מן המובחר יהיה נ"ח
דולק מערב עד בוקר דומיא דמנורת המאור. ולא מצינו הידור זה בדברי רבותינו
הראשונים, ולא חזינו לרבנן קשישאי שנהגו כן.

ט. החלפת הפתילות בכל לילה.

הנה כתב השו"ע (סימן תרע"ג ס"ד) "אין חוששין לפתילות להחליפם, עד
שתכלה". ובמשנ"ב (ס"ק ל"א) "שאין בהם בזיון מצוה דאדרבה הם נוחין להדליק יותר
כשהם מודלקין כבר".

אולם בארחות חיים (הל' חנוכה אות ה') כתב דנהגו לחדש הפתילות בכל לילה
"זכר למקדש שהיו מחדשין אותן בכל לילה אל מנורת המאור". וכ"כ הכלבו (סימן
מ"ד). וכמו"כ כתב המאירי (שבת כ"א ע"א) "ואף חידוש הפתילות בכל לילה אינו מן
הדין אלא דרך הדור ומדמיון נרות של מקדש".

י. עד שתהא שלהבת עולה מאליה

כתב הביאור הלכה (תרע"ג ס"ב) בשם שו"ת מהר"י ברונא (סימן ל"ט) דלא יסלק
ידו מן הנר עד אשר ידלק רוב הפתילה, וטעמו דומיא דמנורה שדרשו בו "עד שתהא
השלהבת עולה מאליה", וכך נהגו גם בנר חנוכה.

אמנם הלבוש (סימן רס"ד ס"ח) כתב כן גם בהל' שבת, וז"ל:

בענין זמני הדלקת נר חנוכה

"המדליק צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מהנר, כדי שידליק ויהא הלהב עולה יפה מיד כשיסלק ידו, כמו שהיה הענין בהדלקת המנורה, ואין צריך להבהב הפתילה".

והמשנ"ב הביא דבריו (שם ס"ק כ"ו). ומוכח מדבריהם דאין זה משום הדמיון דנר חנוכה למנורת המקדש מצד הדמיון שביניהם, אלא דכשם שמצינו במנורת המאור שכך נאה וכך יאה ובכך ההדלקה עולה יפה, כך גם בנר שבת ובנר חנוכה ובכל הדלקה של מצוה.

יא. שמן זית.

והנה מעיקר הדין אפשר להדליק נר חנוכה בשעווה ובעוד חומרי בערה מוצקים אלא שמצוה בשמן זית משום דצליל נהוריה. אך כתב הדרכי משה (סימן תרע"ג ס"ק א') דמצוה בשמן זית משום שבו היה הנס.

ובתשובה ביארתי דאין כונתו לומר דמצוה בשמן זית משום דומיא דמנורה אלא דמצוה בשמן דומיא דמנורה ולא בשעווה ושאר חומרים מוצקים, אך מה שמצוה בשמן זית יותר משאר שמנים אינו אלא משום איכות המאור, וכ"ה במאירי (כ"א ע"א):

"ממה שכתבנו למדת שנרות של שעווה מותרות לנר חנוכה ומ"מ נויי מצוה הוא לעשות בשמן אחר שהנס היה בשמן".

ומ"מ חזינן דמצוה בשמן דומיא דמנורה.

אך מ"מ אין זה משום דומיא דמנורה אלא משום שבו היה הנס.

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

הן ימי החג והמועד בישראל יש מהם בתורה שבכתב והן הם שלשת הרגלים, ויש מהן בתורה שבע"פ דהיינו פורים וחנוכה. ושני מועדים אלה תיקנו על שם נסים שנעשו לאבותינו בתקופת בית שני, ובעקבותיהם נפתחו שערי חכמת התורה והתחילה תקופת הזוהר של תורה שבעל פה.

בעקבות נס פורים קמו אנשי כנסת הגדולה שהניחו את היסודות וגדולי התנאים חכמי המשנה עמדו לישראל בזמן מתתיהו ובתקופת נס חנוכה.

וראה את הדברים הנפלאים שבפרקי היכלות דר' ישמעאל כה"ג (פרק כ"ז):

"כך אמר רבי עקיבא משום רבי אליעזר הגדול מיום שניתנה תורה לישראל עד שנבנה הבית האחרון, תורה ניתנה, אבל הדרה ויקרה, כבודה גדולתה ותפארתה, אימתה פחדה ויראתה, עושרה וגאותה וגאונה, זעותה וזיותה, עוזה ועוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון".

ועוד אמרו: (שם בפכ"ט):

"רז יצא מבית גנזי וסתר ערמה מאוצרותי, לעם אהוב אני מגלה, להם גנוז מימות עולם ומימי בראשית להם מתוקן, ולא עלתה על ליבי ליתנו לכל הדורות הללו מימות משה ועד עכשיו, לדור הזה היה שמור להשתמש בו עד סוף כל הדורות וכו' על אותה שעה הוא אומר (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון".

וע"ע במה שהאריך בעל הלשם (בכללי התפשטות והסתלקות כלל ב' ענף ג' אות ט') דלאחר חורבן הבית ניתן כח לחכמי התורה לשנות סדרי בראשית מכח תושבע"פ וכמו דמצינו במר עוקבא ואשתו (בכתובות ס"ז

ע"ב).

והנה על מלכות יון אמרו חז"ל (בראשית רבה ב' ד') "וחשך על פני תהום, זה מלכות יון". חכמת היונים היתה אור לאומות אך חשך לבני ישראל, כי חכמה זו כל כולה כפירה באלקי ישראל ובתורתנו הקדושה. בתולדות ימי עולם ידוע שהיונים הם אלה שהביאו לגויים את המדע, הפילוסופיה, האומנות, השירה, הדמוקרטיה ותרבות הגוף. כנגדם השפיע הקב"ה מאוצר המנוצר ומאור הגנוז לחכמי ישראל את חכמת התורה שרק בכחה יש להאיר את החשכה ולהתגבר על חשכת חכמת יון.

והוא שכתב בספר הרוקח דל"ו נרות חנוכה מכוונים כנגד ל"ו שעות שאדם הראשון השתמש באור הגנוז (כמ"ש בירושלמי ברכות נ"ד ע"א רבי לוי בשם רבי בזירה שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון וכו' והיה אדם הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו), כי אור זה נגנז בתורה ורק ע"י התורה הוא מתגלה ומאיר לעולם ולדורים עליו.

ולפי דברי רבותינו שבמדרש הנ"ל הרי זה פשוטו של מקרא דאם החשך שעל פני התהום הוא חשכת יון, נגזר מכך שהאור שנברא ביום הראשון שהוא האור שנגנז עליו נאמר "ויאמר אלוקים יהי אור".

והנה חידוש עצום ראיתי בספר סדר עולם רבתי (להתנא הגדול רבי יוסי בן חלפתא כמבואר ביבמות פ"ב ע"ב ונדה מ"ו ע"ב) על תחילת תקופתה הגדולה של מלכות יון, וז"ל (הוצאת תשט"ו עמוד צ"ח):

"אחד מלך גיבור... הוא אלכסנדרוס מוקדון שמלך שנים עשר שנה. עד כאן היו מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אונך ושמע דברי חכמים".

וכתב שם בהגהות הגר"א:

"ע"כ היו מתנבאים, פירוש משהרגו את יצה"ר בטלה הנבואה".

מכאן ואילך הטה אונק לשמוע דברי חכמים

וכ"כ רבנו ניסים גאון בהקדמתו לש"ס וז"ל:

"כי הוה נחית רב לבבל וכו' בשנת ת"ק שנה לפיסוק
הנבואה אשר הוא תחילת ממשלת אלכסנדר כי אז היתה
תחילת מלכותו".

הרי שמלכותו של אלכסנדר התחילה לשלוט בעולם רק לאחר שפסקה
הנבואה מישראל.

והדברים הפלא ופלא, חידוש ע"ג חידוש, מה ענין אלכסנדר מוקדון
למה שפסקה רוח הקודש, ומה ענין יצרא דעבו"ז לביטול הנבואה.

אלא הטה אונק כאפרכסת, הסכת ושמע עומקם של דברים.

תקופת הזוהר והתפארת של יון התחילה עם כיבושיו של אלכסנדר
הגדול, שהיה מצביא גדול מגדולי הכובשים בתולדות ימי עולם, והיה גם
איש רוח שישב ושימש לפני אריסטו גדול הפילוסופים של יון וינק את
תורתו.

אלכסנדר, הוא זה שהפיץ את תרבותה של יון בכל הארצות אותן כבש
והוא זה שהביא לחשך על פני התהום.

והתנא הגדול רבי יוסי בן חלפתא מרבתינו שבדרום גדולי תלמידי רבי
עקיבא בן יוסף בא ללמדנו, שעם התפשטותה של חכמת יון ותרבותה
והסכנה הגדולה שבכנפיה, קבעה ההשגחה העליונה ששוב אין די
בנבואה, אלא צריך את חכמת התורה וחכם עדיף מנביא, ורק אורה של
תורה בידו להיות סכר למנוע את חורבנה של היהדות ורק אורה של
תורה יכול להאיר את חשכת יון, והיא מה שאמרו "אין לנו שיור רק
התורה הזאת".

ומוסיף אדונינו הגר"א בעומק חכמתו, הנבואה היתה משקל נגד ליצרא
דעבודה זרה, כנגד המשקל של אלהים אחרים הפיצו נביאי ישראל את
האמת של אלקי ישראל עושה שמים וארץ. אבל אין בכח הנבואה להיות
מגן ורומח במלחמה נגד תרבות יון, ורק מלחמתה של תורה, אורה

מכאן ואילך הטה אֶזְנֶךָ לְשִׁמּוּעַ דְּבָרֵי חֲכָמִים

ושמחה של חכמת התורה הן הם המגן והרומח במלחמה נגד חכמת היונים ותרבותם.

והוא שאמרו בסדר עולם דעם עלותו של אלכסנדר מוקדון פסקה רוח הקודש, ומכאן ואילך "הטה אֶזְנֶךָ ושמע דברי חכמים". דכנגד יצרא דעבו"ז השפיע הקב"ה ממרומים את רוח הנבואה, אבל משהתחלפו הנסיונות והסכנות, יצרא דעבו"ז בטל ותחתיו קמה סכנת ההשכלה ותרבות אנשים חטאים, אין לנו שיור רק התורה הזאת, ומכאן ואילך הטה אֶזְנֶךָ לְשִׁמּוּעַ דְּבָרֵי חֲכָמִים.

ב

והנה דנו האחרונים למה אין דיני חנוכה כתובים במשנה, וידוע מה שנכתב בשם החת"ס בספר חוט המשולש שרבינו הקדוש שהיה מזרע בית דוד נמנע מלכתוב במשנה את הלכות חנוכה כיון שנס חנוכה שנעשה ע"י החשמונאים שלא היו מבית דוד ומשו"כ לא נמשכה מלכותם כמ"ש הרמב"ן (בראשית מ"ט י') דמלכי בית חשמונאי עברו על מה דכתיב "לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו" ומשו"כ לא נתקיימה מלכותן.

ורבים תמהו על דברים אלה שנראה מהם כאילו רבינו הקדוש לכבודו ולכבוד בית אבא היה דורש. ובשו"ת מהריא"ץ שהיה מתלמידי החת"ס (או"ח סי' ע"ח) כתב דודאי אין כונת הדברים כאילו רבי השמיט את הלכות חנוכה מהמשנה שלא כראוי, ופשוט שכל כונתו היתה לשם שמים. אך לא פירש את הכונה האמיתית שבדברי החת"ס. ובאמת פשוט מתוך המובא בחוט המשולש (עמוד נ') שמן השמים הביאו להשמטת עניני חנוכה מהמשנה, עי"ש. ועדיין הדברים סתומים ועמומים.

אך באמת יש עוד הלכות רבות, ומן היסודיות ביותר שלא נשנו במשנה כמו דיני תפילין, ציצית, מזוזה וס"ת. ובאמת יש לתהות דבששת הסדרים שקבעו למשנה אין מקום להלכות הקשורות לסדר היום. וכבר הקשה הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה בקשר שבין מסכת ברכות לסדר זרעים.

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

ובחי' חת"ס (גיטין ע"ח ע"א ד"ה כנסי) כתב דהלכות אלה (תפילין ציצית חנוכה ועוד) הושמטו ע"י רבי מן המשנה מכיון שהיו ידועים לכל בזמן חיבור המשנה ולא היה צורך לשנותם.

וכבר הקדימו הרמב"ם בפיה"מ למנחות (פ"ד מ"א) וכתב:

"אבל דיני הציצית והתפילין והמזוזות וסדר עשייתן והברכות הראויות להן וכן הדינים השייכים לכך והשאלות שנתעוררו בהן אין ממטרת חבורנו לדבר בכך לפי שאנחנו מפרשים והרי המשנה לא קבעה למצות אלו דברים מיוחדים הכוללים את כל משפטיהם כדי שנפרשם, וטעם הדבר לדעתי פרסומן בזמן חבור המשנה, ושהם היו דברים מפורסמים רגילים אצל ההמונים והיחידים לא נעלם ענינם מאף אחד, ולפיכך לא היה מקום לדעתו לדבר בהם, כשם שלא קבע סדר התפלה כלומר נוסחה וסדר מנוי שליח עבור מחמת פרסומו של דבר, לפי שלא חבר סדור אלא חבר ספר דינים".

ולולי דבריהם הוי אמינא דעיקר מגמתו של רבינו הקדוש בסידור המשנה היה ללקט לכנס ולסדר את תורתם של חכמי המשנה שקדמו לו ושמועותיהן שהיו מתבדרין בבי מדרשא, ובענוותנותו כי רבה לא ראה את זה מתפקידו ולא מסמכותו להוסיף על דבריהם.

ויש לפרש כך גם את דברי הרמב"ם, דהלא בדברים הפשוטים והמקובלים שלא היה בהם ספק לא פלפלו בבי מדרשא, ולא חקרו ולא דרשו ולא נחלקו בהם חכמים, ומשו"כ לא נכתבו במשנה.

וביסוד הדבר נראה ברור בניגוד לדורות האחרונים שבהם היתה מגמתם של גדולי ישראל ובראשם הרמב"ם ובעקבותיו הטור והשו"ע לסדר שולחן ערוך ומסודר לכל הלכות בתורה ומצוותיה, ולכלול בחיבורהם את כל הנצרך לאדם מישראל, לא זו היתה דרכו של רבי בסידור המשנה, ולא יצא אלא לסדר ולהעלות עלי ספר את דברי החכמים שקדמו לו כמבואר.

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

ג

אמנם באמת נראה לדרכנו הנ"ל דעניני חנוכה אין מקומם במשנה אלא בגמרא, דתפארתה של תורה, עזוזה וחזקתה, אינם באים לידי מיצוי ולידי ביטוי אלא בפלפולה של הגמ' ולא בפשטותה של המשנה, ול"ו הנרות של חנוכה הם ל"ו מסכתות שבש"ס בבלי (עיין באמרי פנחס להגה"ק ר"פ מקוריץ שער ד' שבת ומועדים אות ז' ובבני יששכר מאמר ב' אות י"ב). ולא כנגד ששים מסכתות שבששה סדרי משנה, כי אור החנוכה אור התורה היא ואור התורה אור הגנוז היא ורק בחכמת התלמוד מאירה היא במלא אורה זיוה ותפארתה.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

